

SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA
NYHEDSBREV NR. 56, JUNI 2020
ISSN: 1904-1233

REDAKTØRENS SPALTE

Kære læsere!

Forårssæsonen fik ikke det planlagte forløb med myndighedernes bestemmelser i anledning af coronapandemien og flere aktiviteter er blevet aflyst eller udskudt. De forskelle foreninger vil vende tilbage med information om nye datoer når det igen er forsvarligt at mødes og gennemføre aktiviteterne. Indtil da kan nyhedsbrevet bidrage med sommerlæsning med forskelligt heraldisk indhold. Redaktøren glæder sig igen over de mange modtagne bidrag og retter en STOR tak til alle bidragsydere. Nyhedsbrevet ønsker alle en god sommer og velkommen til den nye sæson den 1. september, hvor Nyhedsbrevet forventer at kunne præsentere alle efterårsprogrammer. Bidrag sendes til ct.von.christierson@gmail.com

Carl-Thomas von Christierson

INDHOLD

- S. 1: REDAKTØRENS SPALTE
- S. 2: SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA
- S. 4: NORSK HERALDISK SELSKAB, AIH MADRID
- S. 5: DANSK HERALDISK SELSKAB
- S. 6: VÅBEN FOR SOCIETAS HERALDICA ISLANDICA
- S. 7: GÖTEBORGS HERALDISKA SÄLLSKAP
- S. 8: NY CHIEF HERALD I CANADA
- S. 9: NÅGRA TANKAR OM SKRAFFERING
- S. 13: DEN FANGESTRIBEDE PAPEGØJE ER NU ARTSBSTEMT!
- S. 15: MÅLNINGARNA I TENALA KYRKA BERÄTTAR
- S. 25: ET NYT DANSK KONGEVÅBEN?
- S. 29: HERALDIK PÅ TRÆSKÆRERARBEJDER I HEE KIRKE – EN HERALDISK
OPDAGELSE
- S. 34: DRAKE OCH CITRONER – MENTONS VAPEN

Följande nya medlemmar önskas varmt välkomna i SHS:

Vidar Anderssen, Tromsø, Norge
Hans-Axel Jahren, Årnes, Norge
Klaus Jensen, Brøndby, Danmark
Alexander Scheel-Exner, Karlskrona, Sverige
Bjørn Aksel Sund, Oslo, Norge
Thomas Friis Thorsen, Frederikssund, Danmark

International Heraldry Day den 10 juni inbjuder Ängelholm Kommun till föreläsning om det nya kommunvapnet i anledning av att SHS har tilldelat Ängelholms Kommun utmärkelsen **"Årets kommunvapen 2020"**. För den som inte kan delta på plats (och antalet deltagare är mycket begränsat på grund av rådande pandemi) kan föreläsningen följas digitalt via webbplatsen <http://www.angelholm.se>. Se inbjudan på nästa sida.

Måndag den 15 juni klockan 18.00 håller Elias Sonneck **digitalt seminarium** om **"De första svenska grevevapnen"**. Vid Erik XIV:s kröning 1561 upphöjdes Sveriges första grevar och friherrar. De tre grevarna Svante Sture, Per Brahe och Gustav Johansson (Tre Rosor) erhöll senare grevliga vapen innehållande enhörningar, liljor och noshörningar. Dessa vapen är utformade efter en enhetlig tanke som visar hur Erik XIV använde den grevliga värdigheten och heraldiken för att stärka sin ställning både i Sverige och i Europa. Instruktioner om hur man medverkar kommer att läggas ut på hemsidan och Facebook.

Reservera datum för 11. Nordiska heraldiska konferensen i **Åbo 14–16 maj 2021**. Temat är Heraldisk formgivning i medaljkonsten och konferensen arrangeras av Finlands nationalkommitté för genealogi och heraldik i samarbete med Åbo museicentral. På konferensen blir det visning av Åbo slott, besök i mynt- och medaljkabinettet och deltagarna får fritt inträde till slottet. Föredragsprogram och närmare detaljer kommer här i Nyhetsbrevet och på SHS hemsida.

Gå gärna in på den nya hemsidan <https://heraldik.org/> och bekanta dig med innehållet. Här finns nya artiklar och Heraldisk Tidskrift 1960–1965.

Ängelholms
kommun

Inbjudan till föreläsning

Ängelholms kommunvapen - ett exempel på god heraldik

I juni 2019 fattade kommunfullmäktige beslut om en ny grafisk profil för Ängelholms kommun och ett förnyat kommunvapen, en värdefull symbol för Ängelholm. I år 2020, har Ängelholms kommun tilldelats utmärkelsen Årets kommunvapen 2020. Det är den nordiska heraldiska föreningen, Societas Heraldica Scandinavica, som med priset vill lyfta fram vår varsamma förnyelse av kommunvapnet.

Prisutdelning kommer ske på International Heraldry Day, den 10 juni, i Ängelholm. I samband med detta kommer sällskapets ordförande Martin Sunnqvist, Jur.dr och docent i rättshistoria vid Lunds universitet, att hålla ett intressant föredrag om heraldik och om Ängelholms vapen och dess utveckling genom tiderna.

Jag vill nu inbjuda dig till prisutdelningen och föreläsningen den 10 juni klockan 13.00 på Järnvägens museum, hörsalen. Efter föreläsningen avslutar vi med kaffe i museets kafé och rundar av senast klockan 15. För att ta ansvar och hindra smittspridning har vi bara bjudit in en mindre krets så att vi kan sprida ut oss i lokalen (som har plats för 100 personer).

Om du inte har möjlighet att vara med så är det möjligt att ta del av föreläsningen via vår webbplats, engelholm.se. Vi kommer att sända prisutdelningen direkt och den kommer också att kunna ses i efterhand.

Jag är tacksam om du anmäler din närvaro till vår kommunikationschef Karin Wettermark Jonsson via e-post: karin.wettermark.jonsson@engelholms.se

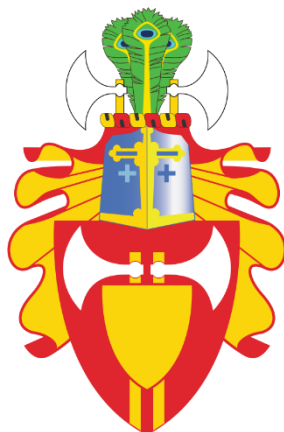
Med vänlig hälsning,

Robin Holmberg (M)
Kommunstyrelsens ordförande

ÄNGELHOLMS KOMMUN

262 80 Ängelholm • 0431-870 00 • info@engelholm.se • engelholm.se

NORSK HERALDISK SELSKAB

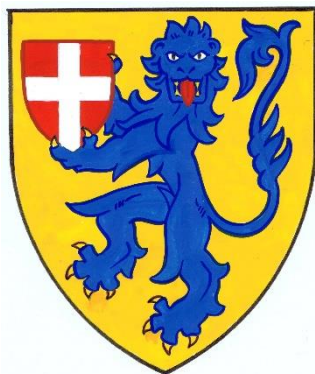

NHF har utsatt det aller meste til høsten, men ikke fastsatt datoer. Det kan vi muligens gjøre senere når det kommer nye beskjeder fra regjeringen om hva man kan og ikke kan gjøre. Det eneste arrangementet der ikke er avlyst er en heraldisk rundvandring i Oslo sentrum på heraldikkens dag den 10. juni.

AIH MADRID

ACADÉMIE INTERNATIONALE D'HERALDIQUE'S XXXIV Internationale genealogiske og heraldiske kongres i Madrid er flyttet til 21-24 april 2021. Fristen Call for Papers er forlænget til 31. oktober 2020. Kongressens tema er "Social Structures and their Manifestation Through Genealogy and Heraldry". Følg med på hjemmesiden med de seneste nyheder og anvisninger der også findes på engelsk. <https://congresocigh2020.es> .

Som annonceret i indkaldelsen til generalforsamling i Dansk Heraldisk Selskab den 14. maj ville bestyrelsen i begyndelsen af april vurdere, om det var muligt og forsvarligt at gennemføre generalforsamlingen i lyset af den aktuelle covid-19-epidemi. Som allerede meddelt har bestyrelsen vurderet, at dette ikke er tilfældet, og derfor besluttet at udsætte afholdelsen af generalforsamlingen. Vi håber at kunne gennemføre den i september og forventer at melde ud herom i begyndelsen af august.

AKTIVITETER 2020-2021

Foredrag:

Sted: Alle foredrag foregår i Rosenborgs foredragssal, Øster Voldgade 4B - over gården. Indgang via porten Øster Voldgade 4B. Præcist fremmøde, porten låses kl. 19:20.

Pris: 50 kr. pr. foredrag, der betales kontant. Lige penge bedes medbragt. Alternativt kan der betales 150 kr. for fem foredrag (oktober-marts) ved indbetaling til selskabets konto (Danske Bank 1551-3719354025). Dette tilbud gælder kun for medlemmer af SHS.

Tirsdag 27. oktober 2020 kl. 19.30

Vexillolog, produktionsleder Anton Pihl:

Heraldik og nationale symboler i grænselandet 1920-2020

Tirsdag 24. november 2020 kl. 19.30

Fhv. museumsinspektør Jørgen Hein:

Danmarks fjerde krone. Dronning Louises brudekrone 1743

Tirsdag 26. januar 2021 kl. 19.30

Cand.mag. & art. Carl-Thomas von Christerson:

Heraldik i Bologna

Tirsdag 23. februar 2021 kl. 19.30

Riddarhusgenealog, fil.kand. Magnus Bäckmark:

Riddarhusets vapensköldar

Tirsdag 23. marts 2021 kl. 19.30

Arkivar, heraldisk konsulent, cand.mag. Ronny Andersen:

Aage Wulffs heraldiske kunst

VÅBEN FOR SOCIETAS HERALDICA ISLANDICA

Félag um skjaldarmerkjafræði (Societas Heraldica Islandica) har antaget et våben. Motivet er i blåt felt en flækket fisk (stokfisk) i hvidt over tre bølger i hvidt (Billede 1). Fisken henviser til det gamle islandske landsvåben og bølgerne fremhæver at Island er omsluttet af havet. Blåt og hvidt er Islands heraldiske farver.

En kronet stokfisk var Islands våben i flere hundrede år. Fisken forekommer på Islands segl 1593 (Billede 2), i de danske kongelige segl siden Christian den Fjerdes tid samt i Danmarks rigsvåben fra 1820. Ved en kongelig resolution den 3. oktober 1903 blev der bestemt at Islands våben skulle være en hvid islandsk falk i blåt felt. Falken erstattede dermed den kronede fisk i officielt brug.

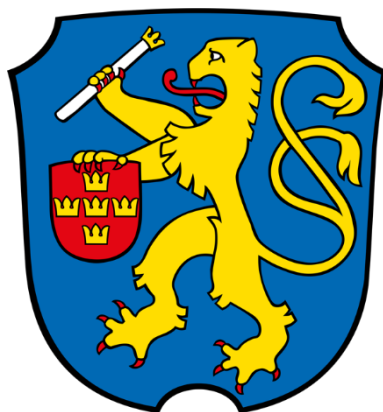
Halldór Baldursson

Billede 1. Våben for Societas Heraldica Islandica

Billede 2. Islands segl fra 1593.

Exkursion lördagen den 13 juni, kl. 11 - Torpa Stenhus, Länghem.

I juni gör Göteborgs Heraldiska Sällskap ett besök på Torpa Stenhus. Slottet, som aldrig har sålts, utan hela tiden gått i arv, har sitt ursprung från 1470-talet. Det har bevarade interiörer från 1500- och 1600-talen – och det finns naturligtvis också heraldik på plats!

Alla är välkomna att delta! Vi respekterar coronaläget och håller nödvändiga avstånd (en svärslängd).

Den som planerar att delta får gärna meddela detta till ghs@heraldik.org före lördagen den 13 juni. Det går dock bra att dyka upp även utan anmälan. Det finns möjlighet till lunch eller fika på plats.

Deltagare köper själv entrébiljett vilket kostar 90 kr för vuxna och 45 kr för barn 7–16 år.

“Hear ye, hear ye! The Canadian Heraldic Authority is undergoing an important transition today. It is with great pleasure that we announce the appointment of Samy Khalid as Chief Herald of Canada. He takes up the torch from Claire Boudreau, who has held the position since 2007 and has now been appointed Margaree-Chéticamp Herald Emeritus by the Governor General.” (see <https://bit.ly/3cNgGF6>).

OTTAWA—Today, Her Excellency the Right Honourable Julie Payette, Governor General of Canada, announced the appointment of Dr. Samy Khalid as chief herald of Canada and the appointment of Dr. Claire Boudreau as Margaree-Chéticamp herald emeritus.

Responsible for the creation of coats of arms, flags and badges for Canadian citizens, corporate bodies and units of the Canadian Armed Forces, the Canadian Heraldic Authority was created in 1988 to ensure that all Canadians have access to heraldry, and to encourage good heraldic practice consistent with an international level of heraldic excellence.

Dr. Khalid joined the Canadian Heraldic Authority in 2014, as Saguenay Herald, and has been assistant director in an acting capacity since 2019. He holds a doctorate in history, specializing in identity studies. Among other positions, he was previously the manager of the Genealogical and Archival Research Unit at Indigenous Services Canada, and the editor-in-chief of *Le Chânon*, a magazine dedicated to history and heritage.

Dr. Boudreau joined the Canadian Heraldic Authority in 1997 and was the first woman to hold the position of Chief Herald in Canada and in the Commonwealth. An expert in heraldry, she was responsible for the web version of the *Public Register of Arms, Flags and Badges of Canada*, which gives access to the description and images of all heraldic emblems officialised in Canada since 1988.

NÅGRA TANKAR OM SKRAFFERING

en kommentar till en kommentar om Drottning Margrethes gravmonument

Begreppet skraffering (d. och n. skraivering, fi. skraffeeraus) har i dag en etablerad heraldisk betydelse av ett system för att ange ett vapens tinktur genom streck och punkter. Men ordet har också en mer allmän och ursprunglig betydelse inom den grafiska konsten. Ordet kommer av italienskans *sgraffiare*, 'rista' och kan ytterst härledas från grekiska, av *γραφεῖον*, 'griffel', till *γράφειν*, 'skriva'.

Inom grafiken betecknar skraffering tekniken att med täta parallella linjer skapa nyanser och skuggeffekter. Den användes tidigare flitigt i olika grafiska framställningsmetoder som träsnitt, kopparstick och etsning. Den moderna teknikens möjlighet att rastlera bilder har i hög grad trängt ut skrafferingen som metod, men den används fortfarande ofta av tecknare.

Den under tidigmodern tid utvecklade trycktekniken gav möjligheten att trycka vapenböcker i förhållandevis stora upplagor. Tidigare hade vapenböcker framställts för hand i enstaka exemplar. De tryckta vapenböckerna skapade ett behov av att kunna ange vapens tinkturer i det monokroma trycket. En metod som tidigt användes var att helt enkelt ange ett vapens tinkturer med tecken. Ofta använde man sig av förkortningar, men även tecken kopplade till zodiaken förekom. Vissa heraldiska teoretiker kopplade nämligen samman heraldiska tinkturer med stjärntecken, planeter och ädelstenar och försökte på så sätt ge heraldiken ett symboliskt innehåll som den inte har.

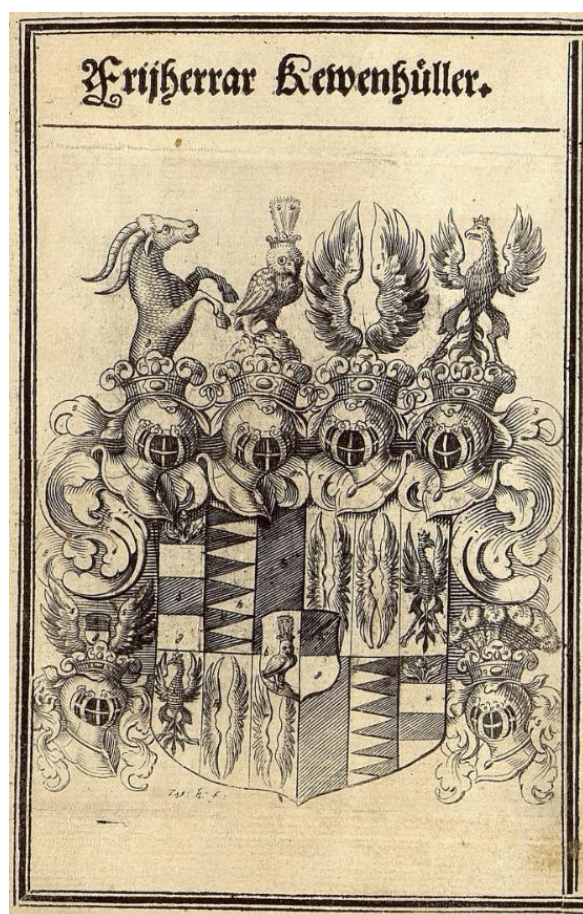
En annan metod som uppfanns var att använda sig av skraffering. Beroende på hur strecken drogs, fick de representera olika tinkturer. Idén med färgkodning genom skraffering har ofta tillskrivits jesuiten och heraldikern Silvester Petra Sancta. Han gjorde metoden känd genom sina böcker om heraldik, framför allt *Tesseræ gentilitiæ* (1638). En annan heraldisk författare, Marcus Vulson de la Colombière, menade dock att det i själva verket var han som hade upfunnit systemet och att Petra Sancta endast hade kopierat det av honom. Vem av herrarna som var först kan diskuteras, men faktum är att nederländska konstnärer föregick dem båda i användning av skraffering på detta sätt. Det äldsta system man känner till utvecklades av den flamländske gravören Jan Baptist Zangrius. Flera andra konstnärer följde sedan honom med delvis egna system. Det system som Petra Sancta och de la Colombière presenterade överensstämmer i stort med Zangrius' system.

Ill. 1. Nyckel till heraldisk skraffering, detalj från Pehr Carlskiölds vapenbok.

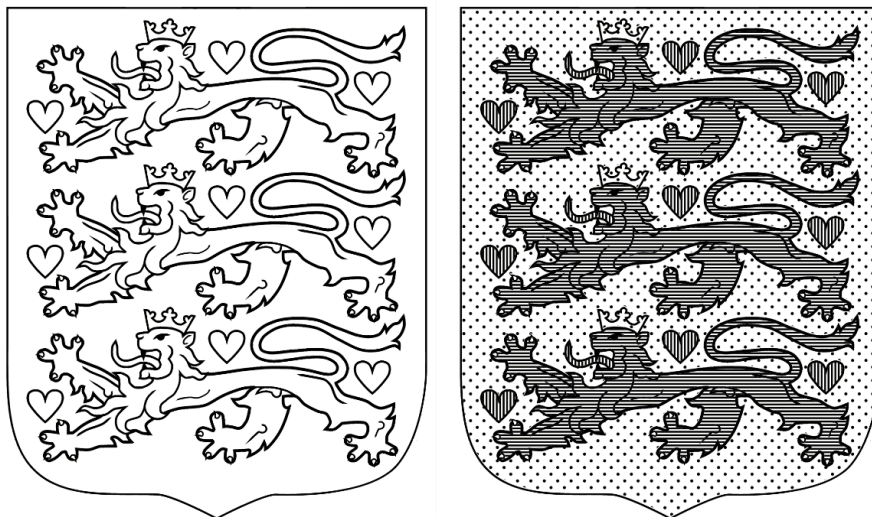
I vapenböcker och liknande sammanhang är syftet att betraktaren skall få full information om varje vapen medan framställningens konstnärliga kvaliteter kommer i andra hand. Det kan då vara fullt motiverat att använda skraffering för att ange tinkturer. Det är dock tveksamt att regelmässigt skraffera vapen utanför vapenböckernas pärmar. Även om det för en heraldiskt bildad person ger extra information, så står det ofta i vägen för det direkta intrycket av vapnet. Jämför de två versionerna av Danmarks riksvapen i illustration 3. Utan skraffering framträder detaljerna i vapnet tydligt och någon risk för sammanblandning med andra vapen föreligger knappast. Även utan så tydligt särskiljande drag som i det danska riksvapnet, ger sammanhanget ofta tillräcklig information för att ett vapen ska kunna

identifieras. Med skraffering blir vapnet naturligtvis mer entydigt bestämt, men samtidigt mer otydligt, så länge det inte studeras under lupp.

Ill. 2. Sköld för de svenska friherrarna Khevenhüller, detalj ur Keyzers vapenbok. Skraffering används här för att skapa kontrast mellan fälten. Tinkturerna anges däremot med små bokstäver.

I Heraldiska Sällskapets nyhetsbrev nr 55, mars 2020, kommenteras det 2018 färdigställda gravmonumentet över Drottning Margrethe II, i Roskilde domkyrka. Monumentet är för närvarande övertäckt och kan inte ses av besökare men bilder har offentliggjorts av det danska kungahuset. I monumentet ingår vapensköldar för Drottning Margrethe och för Prins Henrik. Sköldarna är plastiskt utförda och förgyllda. Sköldarnas fält har gjorts med en struktur som skulle kunna betecknas som skraffering (se ill. 4 och 5). I nyhetsbrevet konstateras att om man godtar att skrafferingen på gravmonumentet tolkas som en "heraldisk skraffering", så kan man samtidigt vänta sig att denna också följer de vedertagna reglerna för att ange tinkturer. Utifrån detta ges flera exempel på hur sköldarna i gravmonumentet skulle kunna anses ha fått felaktiga tinkturer.

Ill. 3. Danmarks riksvapen i monokromt utförande, utan och med skraffering.

Detta ger upphov till flera frågor.

Har det varit konstnären avsikt att tillämpa en tinkturkodad skraffering och i sådant fall ge sköldarna felaktiga tinkturer? En liknande fråga är om det, ur en heraldiskt insatt betraktares perspektiv, är rimligt att tolka vapnets utförande på detta sätt. Frågorna är ett exempel på upphov och reception som två olika, men samtidigt länkade perspektiv.

En heraldisk skraffering, som ska informera om ett vapens tinkturer, bör utföras med distinkta, tydliga och raka streck. Som framgår av bilderna (ill. 4 och 5) verkar skrafferingen av sköldarna på gravmonumentet vara relativt oregelbunden i sitt utförande. Strecken går inte från kant till kant. I någon del kan strukturen närmast påminna om ådringen på en träyta. Med tanke på att hur sköldarna är utförda finns det inget som tyder på att konstnären haft för avsikt att sköldarnas tinkturer skall framgå. Skrafferingen borde i så fall varit utförd på ett tydligare sätt. Det finns därför inte heller något som ger anledning att tro att konstnären haft för avsikt att ange felaktiga tinkturer. Rimligen har avsikten varit att skapa kontraster mellan fälten i sköldarna.

Ill. 4. Danmarks riksvapen, detalj av Drottning Margrethe II:s gravmonument.

Ill. 5. Danmarks kungavapen, detalj av Drottning Margrethe II:s gravmonument.

Att den hängivne heraldikern intuitivt tänker heraldisk skraffering när hon eller han ser sköldarna är inte märkligt. Som i så många andra fall, ser vi det vi förväntar oss. Det kan dock knappast föreligga någon risk att en heraldiskt bildad person skulle missta sig på vilka vapen som är återgivna på gravmonumentet på grund av en missledande skraffering. För den stora allmänheten torde heraldisk skraffering vara en så gott som okänd företeelse. För dem kommer inte skrafferingen ligga i vägen för hur gravmonumentet uppfattas. Vad man skulle kunna önska sig är att konstnären hade stämt av sitt verk med den heraldiska expertis som Danmark är begåvad med. Då hade skrafferingen inte behövt bli en fråga att diskutera.

Jens Christian Berlin

Bildkällor

Ill. 1. *Svea rikets ridderskaps och adels wapn bok, i koppar-stick*, 1764

Ill. 2: *Sveriges rijkes ridderskaps och adels wapenbook hwaruthi alle grefwars frijherrars och samptlige adelens wapnar och sköldemärcken författas.*, Stockholm, 1650–1652

Ill. 3: Anpassad efter:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:National_Coat_of_arms_of_Denmark_no_crown.svg ; licens: CC BY-SA 3.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed>)

Ill. 4: Drottning Margrethe II:s gravmonument, hämtad från <https://www.dr.dk/nyheder/indland/15-aars-arbejde-fuldfoert-dronningmargrethes-gravmaele-er-nu-paa-plads> (Besökt 2020-04-15)

Ill. 5: Drottning Margrethe II:s gravmonument. Fotograf: Keld Navntoft, Kongehuset ©

DEN FANGESTRIBEDE PAPEGØJE ER NU ARTSBSTEMT!

Om Hvide-klanens våben fra skjoldefrisen i Sorø kirke

Skjalm Hvide levede på Sjælland (-1062-1102-), dvs. i præheraldisk tid. Han var en af Danmarks mægtigste mænd og var i nært samarbejde med kongehuset. Hans sønner stiftede Sorø Kloster, og senere er flere af efterkommernes våben blevet kalkmalet på klosterkirkens vægge. Det blev til en imponerende skjoldefrise med ca. 100 skjolde.

Frisen blev rekonstrueret 1515 af abbed Henrik Christiensen (Tornekrands) og 1869-73 af Jacob Kornerup, der havde fået professor-titel, men i reglen udførte 'korrigerende' restaureringer. Dermed er den historiske kildeværdi af den nuværende frise ikke ret stor, selvom vi har Abildgaards farvelagte tegninger af den fra 1756, dvs. tiden mellem rekonstruktionerne.

I frisen fra 1515 er Hvide-slægtens våben tværdelt 5 gange af sølv over blå, og belagt med en tykmavet fugl med krumt næb og 5-7 tværbånd, blå bånd på sølv fugl, den står på en tue. Kornerup fandt våbnet med fuglen i en ældre udgave under flere lag kalk i kirkens nordre korsarm, så det er ikke abbed Henrik der har designet dyret.

Fra sigiller kender vi skjoldet med de 5 tværdelinger, også med flere eller færre tværdelinger, og skravering/damascering antyder at modsatte tinkturer også blev brugt. Våbnet blev også brugt af flere kvindelinier.

Men der er ingen segl der viser fuglen, den ses kun i Sorø - til gengæld er den i 6 eksemplarer i frisen fra 1515. Henry Petersen har en 54 siders kritik af Kornerups rekonstruktion, hvor han skriver at en sribet fugl i et tværdelt skjold er uden lige i Middelalderens heraldik, og en absurditet, særlig hvad tinkturerne angår. Han mener at den har et papegøjeagtigt udseende, og kalder den "den sribede jagtfalk" i anførselstegn.

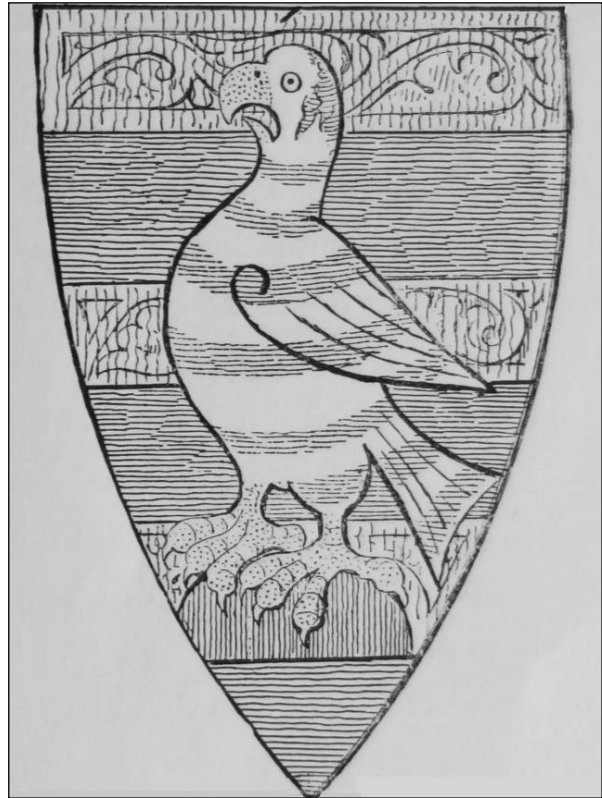
Der er nu ikke meget lighed mellem en elegant jagtfalk - en af himlens hurtigste fugle, og så det tykmavede fjerkræ med gabende papegøjenæb, som Kornerup fandt under hvidtekalken og tegnede. (De skraveringer han brugte har intet at gøre med heraldiske farve-skraveringer). Med lidt mindre høflighed kan man kalde dyret: "den fangestribede papegøje".

Men hvad er det nu for et dyr? Due? Papegøje? Falk? Anden rovfugl?

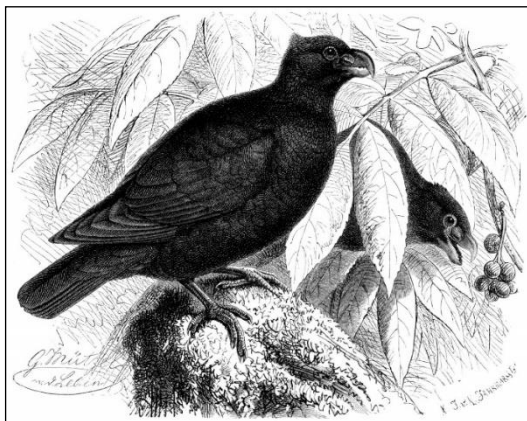
Heraldisk zoologi har aldrig været noget nemt fag, så selv for een der har set på fugle i 1/2 århundrede, og kan artsbestemme de fleste i felten, er det ikke let at afgøre, hvilken art fjerkræet fra Sorø tilhører. Men så en dag hvor jeg ledte efter noget helt andet i Salmonsens Leksikon (som udkom for et sekel siden) fandt jeg det! En hastig sammenligning mellem Storcks tegning og billederne her nedenfor vil overbevise de fleste om at her har vi fuglen. Læg specielt mærke til næbbet og de abnormt store fødder.

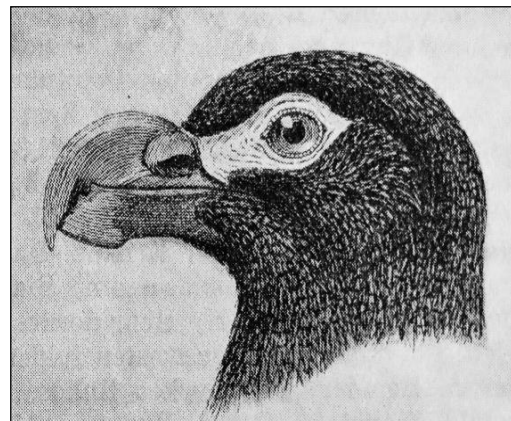
Jagtfalk
Fra Wikipedia

Kornerups tegning fra Sorø Kirke
Fra Henry Petersen

Didunculus strigirostris
Tegnet af Gustav Mützel (1839 – 1893)
Fra engelsk Wikipedia.

Hoved
Fra Salmonsens Leksikon

Det ER en due. På lokalsproget hedder den manumea, på de fleste andre sprog hedder den 'tandnæbbet due' (i passende oversættelse), på latin *didunculus strigirostris*, hvor *didunculus* betyder 'lille dronte', for den er en af de nærmeste fætre til den uddøde dronte; *strigirostris* betyder nok smalnæbbet. Tværstribet er den dog ikke, men det må vi så se som en heraldisk smagløshed, og ikke et zoologisk feltkendetegn.

Tandnæbbet due er en endemisk art, dvs. den forekommer kun eet sted på vores lille planet, og der er ingen tegn på at den har været andre steder. Det giver til gengæld et problem med geografien, for dens

danske navne er tanddue og Samoa-due. Og Samoa-øerne ligger i Stillehavet NØ for New Zealand, i en afstand fra Sorø af 15.400 km, det vil sige omtrent ved Sorøs antipode.

Hvordan den i Middelalderen har forvildet sig fra Samoa og den halve jord rundt til Sorø-frisen, det skal jeg ingenlunde kloge mig på. Men at den ikke - uanset art - hører hjemme i et dansk våbenskjold i Middelalderen - det er sikkert og vist.

Kilder:

Poul Grønder-Hansen: *Søren Abildgaard (1718-1791)*. Fortiden på tegnebrættet. Nationalmuseet 2010. Tegning nr. 116.

Henry Petersen: 'Skjoldefrisen i Sorø Kirke. Et kritisk bidrag til dansk Heraldik.' *Aarbøger for nordisk Oldkundskab*. 1883. Ialt 54 sider.

Salmonsens Konversations Leksikon. Anden Udgave. 26 bind. 1915-1930. Bd XX under Samoadue.

Wikipedia.

Steen Thomsen, 2 jun 2020

MÅLNINGARNA I TENALA KYRKA BERÄTTAR

Finland var Sveriges östra rikshalva fram till år 1809 då Sverige förlorade landet till Ryssland. På medeltiden byggdes det svenska samhället i nära symbios med den romerska kyrkan och samhällsordningen organiserades i samarbete med kyrkan. Varje socken fick sin egen kyrka. Först var det träkyrkor som byggdes på 12- och 1300-talen. Men på 1400-talet tog Åbo-biskopen Konrad Bitz initiativ till att kyrkor av sten skulle byggas på landsbygden. Då uppfördes de flesta av de gråstenskyrkor som ännu idag finns i södra Finland. Som ett pärlband hittar vi dem där, byggda i samma stil, ungefär 20–30 km från varandra. En av dessa kyrkor är Tenala kyrka som finns i Nyland, men bara 15 km. från gränsen till Egentliga Finland och 30 km. från försvarsfästningen Raseborg (1370–1552). Idag är Tenala en del av Raseborgs stad, dit också de tidigare städerna Ekenäs och Karis hör.

Tenala kyrka byggdes under den katolska tiden och församlingen lärde sig högakta de kyrkliga ceremonierna, det latinska språket, helgonbilderna, prakten, klockringningarna m.m. Men bara ca. 60 år efter att kyrkan togs i bruk bröt Sverige med Rom vid Västerås riksdag år 1527. Gustav Vasa blev kung. Nu följde en lång tid av anpassning till den lutherska bekännelsen. För Tenala kyrkas del kan man säga att det varade ända till år 1655 då kyrkan fick sin första predikstol, vilken används ännu idag. Men den här tiden var en turbulent tid. Om det vittnar de gamla glasmålningarna som bevarats i kyrkan.

Då kyrkorummen skulle anpassas till den nya läran, skulle det som förknippades med katolicismen avlägsnas. Vi vet att det på medeltiden i Tenala kyrka har funnits glasmålningar med katolska motiv. Man har funnit skärvor av dem under korgolvet. I kyrkan fanns också flera altaren och antagligen också flera skulpturer och bilder av helgon. Om kyrkan ägt värdeföremål tog kronan hand om det mesta. För att bygga upp kyrkan behövdes stöd av bygdens mäktiga, d.v.s. adeln. Kungen var mån om att i Finland ha pålitliga härförare som tog ansvar för rikets försvar och krigstågen i öster. Som belöning för visad trohet delade kungen frikostigt ut skattefrihet, förläningar och gods. Många av dessa adelsmän hade anknytning till Tenala. Släkterna förenades genom giftermål och kungens gunst verkade gå i arv inom familjerna. Att adeln var förmögen och understödde kyrkorna ses av att adelns vapen redan i mitten av 1500-talet började synas som glasmålningar i kyrkorna. Efter det har dessa glasmålningar under orostider och kyrkorenoveringar försvunnit från de flesta kyrkor i Finland. Tenala kyrka är ett undantag. Kvar som glasmålningar finns fortfarande 6 adelsvapen och ett borgerligt vapen från tiden 1561–1608. Ursprungligen har de säkert varit flera. Då man närmare ser på dem kan man konstatera att de under åren delvis skadats och blivit reparerade med bitar från andra målningar som förstörts.

De 6 adelsvapnen i Tenala kyrka berättar om hur svenska riket formades genom kung Gustav Vasa och hans söner, Erik XIV, Johan III med sonen Sigismund och Karl IX. Samtidigt formades kyrkan då kampen om kronan den här tiden också var en kamp mellan katolicism och lutherdom. Då jag nu presenterar målningarna i Tenala kyrka blir det mycket ytligt. Personerna som aktualiseras kunde få en mycket utförligare presentation. För den intresserade är t.ex. Jully Ramsays *Frälsesläkter i Finland till stora ofreden I-II* en bra källa.

I kyrkans nordöstra fönster finns två vapen. På det första, som är ett Boije-vapen, står "Nils Boije 1564". Nils Boije är den här tiden en av de mäktigaste männen i Finland. Redan Gustav Vasa utnämnde honom till riddare år 1554 och vid Erik den XIV:s kröning år 1561 blev han riddare av S:t Salvators orden. Han var hertig Johan trogen till år 1562 då han övergick till att stöda kung Erik XIV. Han deltog vid fängslandet av hertig Johan år 1563, men hindrade också att Johan mördades vilket kungen hade planerat. Åren 1563–68 är han häradshövding i Raseborgs län och år 1565 blev han riksråd. Till alla hans förläningar och lägenheter hörde också Gennarby i Tenala från år 1550. Han dog 1568 och fick sin grav i grannsocknen Pojos kyrka, där hans och hans hustrus gravsten finns bevarad.

Vid sidan av Nils Boijes vapen har målats ätten Horns vapen. De båda vapnen hör samman eftersom Nils Boijes hustru var Brita Kristersdotter Horn av Åminne. På vapnet kan läsas bokstäverna ARE eller FRE. Det har fått mig att tänka på Britas bror Klas Kristersson Horn av Åminne som genom framgångar i det nordiska sjuårskriget blev en av Sveriges mest berömda amiraler. Kan ARE betyda "Amiral Rex Ericus", eller FRE "Frälse Rex Ericus"? Han blev friherre av Åminne år 1561 vid kung Eriks kröning och år 1565 blev han översteamiral över hela den kungliga skeppsflottan. En tredje möjlighet är att Hornvapnet kan vara uppsatt av Henrik Klasson Horn, Britas och Klas farbror, som 1540 fick hela Tenala som förläning och liksom Nils Boije blev riddare av S:t Salvators orden vid Erik den XIV:s kröning. Han var lika mäktig som de tidigare nämnda och var dessutom gift med Arvid Eriksson Stålarms syster (se nedan!).

När vi härnäst betraktar målningarna i kyrkans syd fönster kan det vara orsak att påminna oss om ett bröllop som firades i Gennarby år 1577. Gennarby hade gått i arv till Nils Boijes son Mårten som gifte sig detta år. En av gästerna är Arvid Eriksson Stålarms och han har fått hedersuppdraget att bära Glaven, ett slags spjut som bröllopsvittnena tillsammans skulle vidröra när brudgummen givit morgongåvan åt sin brud. Därefter kastades spjutet som tecken på att gåvan blivit given.

Arvid Eriksson Stålarms kom likt de ovan nämnda att bli en av de mäktigaste männen i Finland. Arvids morfar, Nils Grabbe, som hör till samma generation som både Nils Boije och Klas Horn, hörde också till de mäktiga. Han var bl.a. befälhavare för Gustaf Vasas krigsfolk 1523 och Slottsfogde på Raseborg 1524–1526. Han ägde en tid Lindö i Tenala som före år 1582 kallades Gulöo. Efter honom ägde Arvids föräldrar gården även om de bodde på Grabbacka i Karis. Från år 1577 skrevs Lindö som Arvid Eriksson Stålarms sätesgård. Senare köpte han också Peutz i Livland. Två år efter bröllopet i Gennarby gifte han sig själv år 1579 med Elin Hermansdotter Fleming på hennes fars slott Villnäs utanför Åbo.

Släkten Fleming är ytterligare en av de mäktigaste släkterna i Finland. Bl.a. är Elin Stålarms farfars småkusiner Erik och Ivar Fleming särskilt berömda för deras insatser i Gustav Vasas krig mot danskarna. Både Erik och Ivar blev riksråd och riddare under Gustav Vasa. En kuriositet är att Erik Fleming torde ha hjälpt Mikael Agricola vid utgivandet av Nya Testamentet på finska och han lär själv ha författat psalmen nr 382 i den gamla svenska psalmboken: "Ewinnerlig är mitt hopp til Gudh, Han är min lifztröst och hälsa".

Om Erik var berömd så blev hans son, Klas Fleming, det kanske ännu mer. Också han dubbades till riddare vid kung Eriks kröning år 1561. Han var gift med Ebba Stenbock, syster till kung Gustaf I:s tredje hustru. Han förde befälet vid Åbo slotts belägring år 1563 och förordnades efter det att med bl.a. Nils Boije övervaka den fängslade hertig Johan och föra honom till Gripsholm. Men år 1568 då kung Erik insjuknade övergav han honom och anslöt sig till hertigarna Johan och Karl. Han blev riksråd vid kung Johans kröning år 1569. Vid kung Sigismunds kröning år 1594 bar han rikssvärdet och Sigismund utnämnde honom samma år till riksmarsk. Klas Fleming var Sigismund trogen också när det gällde den katolska tron. Efter Uppsalamötet 1593, då Johan III:s liturgi, Röda boken, definitivt förkastades, bidrog Klas Fleming till att de katolska sederna i Finland kom att leva mycket längre än i riket i övrigt. Vid Klas Flemings plötsliga död år 1597 utnämnde kung Sigismund Arvid Eriksson Stålarms att efterträda Klas Fleming bl.a. på posten som ståthållare över Finland och som svenska flottans krigsöverste.

Litet tidigare, år 1595, hade Arvid låtit uppsätta sin hustru Elins vapen som glasmålning i det sydöstra fönstret i Tenala kyrka. På vapnet står "Frow Elin Flemmingh Hermansdotter til Lindö och Peutz, 1595". Hösten 1595 hade Arvid en längre ledighet och kunde vistas hemma på Lindö. Han hade sällan den möjligheten. Han började då närma sig toppen av sin karriär. Att han så tidigt fick kungens förtroende kan ha berott på att hans svärfar Herman Persson som tillhörde den Flemingska släkten stod mycket nära kung Johan III. Efter utdragna fredsförhandlingar med Ryssland, kunde Arvid bl.a. tillsammans med Mårten Boijes bror Göran, den 18 maj 1595, underteckna fredsfördraget i Teussina. Då var kung Johan III redan död och hans son Sigismund hade blivit krönt till kung. Arvid Stålarms har också sitt eget vapen i kyrkfönstret bredvid, fast själva skölden numera saknas. Kanske också det uppsattes tillsammans med hustruns år 1595.

Efter kung Johans död och Sigismunds tillträde som kung i Sverige tillspetsades det politiska läget. Hertig Karl, Gustav Vasas yngsta son, eftersträvade också kronan. Men konflikten handlade inte bara om makt utan också om religion. Hertig Karl försvarade den nyvunna lutherska läran som enligt Uppsalamötet nu var den enda rätta, medan Sigismund eftersträvade frihet att också utöva katolicismen. Den finska adeln som redan tidigare stått kung Johan III nära gav sin skriftliga trohetsförsäkran åt den nykrönte kungen Sigismund. Eftersom Arvid Eriksson Stålarms inte kunde tänka sig att bryta sin ed till kung Sigismund kom han i kläm tillsammans med många andra ur den finska adeln. I ett brev år 1597 till hertig Karl väddar Arvid Stålarms att "Christelige och kärilige medel" skulle användas för att lösa tvisten. Men så gick det inte. Hertig Karl löste tvisten med våld. Många ur det finska befälet avrättades. Också Arvid fängslades i november 1599 och fördes till avrättningsplatsen, men benådades och sattes i Gripsholms fängelse. 5 olika gånger fördes han för att avrättas men alltid i sista stund benådades han.

Arvid Stålarms fru, Elin, fängslades med andra adelsfruar då Åbo slott intogs år 1597 och blev frisläppt 1598. Vi vet också att Lindö skövlades i olika repriser och när Arvid dömdes gavs hans egendom åt andra.

På finska adelns vädjan återfick Arvid sin frihet hösten 1602. En förutsättning var att han undertecknade trohetseden till hertig Karl. Arvids hustru Elin Fleming var då sjuk och hon dog strax därefter, den 16 januari 1603. Arvid kunde inte vara hos henne när det hände. Han blev, som nyutnämnd överste för krigsfolket i Finland och Livland, sänd att samla ihop krigsmanskap och bege sig till Narva. Elin Fleming fick sin grav i Tenala kyrka, framför altaret. Arvid Stålmarm lät göra en minnestavla som upphängdes till höger om altaret. Tavlan är tillverkad i sandsten i Mecklenburg i Tyskland. På stenen finns Arvid och Elin avbildade på knä vid Kristi kors. På sidopelare finns deras familjevapen. För Elin: Fleming och Hand, och för Arvid: Stålmarm och Grabbe. På Tavlan står: "Denna sten har den ädle och välbördige Arvid Eriksson till Lindö låtit sätta sin kära hustru den ädle välbördige fru Elin Hermansdotter Fleming till åminnelse, vilken i Gudi avsomnade den 16 januari år 1603 i ålder 49". Den här minnestavlan, som numera hänger i sakristian, lär vara det värdefullaste föremålet i Tenala kyrka.

År 1605 lät hertig Karl, som nu krönts till kung Karl IX, fängsla Arvid Stålbarm igen. Han levde sedan i Gripsholms fängelse till sin död 1620. Han jordfästes i Kärnbo kyrka och man tror att hans kropp senare fördes till familjegraven i Tenala kyrka. Idag ses Arvid Eriksson Stålbarm som en av Tenalabygdens främsta märkespersoner. I Tenala finns hans egen väg, Arvid Stålbarmsvägen.

Bredvid Elins vapen finns ett Boije vapen. Texten på vapnet har med åren delvis förstörts och det är svårt att tolka vad där står. På avstånd kan det tydas till "Fromme Boie", men då jag stått och sett på det tycker jag mig läsa "Fr Anna Boie". Om det stämmer tyder det på en kvinna vid namn Anna Boije. Då jag studerat *Frälsesläkter i Finland* konstaterar jag att Mårten Boije hade en dotter vid namn Anna som föddes 1585. Hon dog ung och fick sin grav i Tenala kyrka. Kan det tänkas att Arvid Stålbarm var gudfar till sin gode vän Mårtens dotter, och vid hennes alltför tidiga död lät sätta upp hennes vapen i fönstret bredvid sin hustrus? Arvid och Elin var själv barnlösa.

Det borgerliga vapnet som finns bredvid Arvid Stålbarms vapen vet man ingenting om. Ingen har heller framfört teorier om det. I mitt tycke är det synd eftersom det tydligt har en kyrklig anknytning och verkar vara det enda som är helt oförstört. På vapnet kan man läsa "1608, ET BRINANDE HIERTA TIL GUDH UNDER KORSET, BIRGITA ERICHZ" Ytterligare finns där initialerna EB, TG och WK. Den här glasmålningen har kommit till 13 år efter de Stålbarmaskas vapnen. Vapnet väcker många associationer. Symboliken påminner om den som kan ses inom klosterväsendet, och då närmast Augustinerorden som också Martin Luther tillhörde. Martin Luther har i sitt eget vapen hjärtat under korset, ett svart kors på ett rött hjärta. I Finland fanns åren 1583–1625 en biskop, Mäster Ericus Eriki Sorolainen. Han fick vid sin biskopsvigning underskriva Johan III:s liturgi och år 1593 Uppsalamötets beslut. Hertig Karl misstänkte honom alltid för katolsk tillvändhet. Han var t.o.m. avstängd från sitt ämbete vissa perioder. Med sin första hustru hade han två barn, Erik och Birgitta. Erik lär ha rest till Rom och gått i jesuitskola och senare konverterat till katolicismen och bosatt sig i Polen. Om Birgitta vet man ingenting. Kan hennes far eller eventuellt bror låtit måla detta vapen till minne av henne? Biskopen

härstammade från Ungern där han bar namnet Brandini. Kanske EB står för Ericus Brandini och TG för den dåvarande kyrkoherden i Tenala, Thomas Gunnerus. Då kanske WK står för konstnärens namn.

Den sista glasmålningen som finns ovanför Elins och Annas tillhör Måns Sunesson Ille på Prästkulla. Texten lyder "Måns Sild 1561". Han var gift med Arvids fars kusin Margareta Olofsdotter Stålarms. Hennes far hette Olof Eriksson och han var bror med Arvid Stålarms farfar som också hette Arvid Eriksson. Måns Sunesson Ille var under Gustav Vasa fogde i Äyräpää i syd Karelen. Han blev ledamot av kung Erik XIV:s nämnd år 1563 och användes av kungen som befälhavare inom flottan. År 1565 blev Måns Ille amiral och förde befäl över nio örlogsfartyg som härjade i Ösel. Han blev tillfångatagen i Narva år 1566 och dog i fångenskap samma år.

I dag kan vi konstatera, att 270 år efter hans död, år 1836, är det hans sonsons sondotters sonsons dotterson, major Johan Reinhold Taube på Prästkulla som lyckas omkullkasta ett av Sockenstämman fattat beslut att byta ut kyrkans fönster. Tack vare honom har vi kvar dessa gamla glasmålningar. Fortfarande ägs Prästkulla av hans ättlingar.

I Bjärnå 15 maj 2020, Staffan Söderlund, prost.

Bilderna är fotograferade av Ole Ehrstedt.

Tenala kyrka: Wikipedia

ET NYT DANSK KONGEVÅBEN?

Hvis man, som jeg, surfer meget på internettet og gennennpløjer billedfiler som Pinterest, Tumblr og Flickr, sker det en gang i mellem, at man støder på mærkværdige våbener. Som nu nedenstående side fra "Cambridge University Library ADD MS 8137, som blev fundet på Twitter (Figur 1).

Her er, ifølge teksten, våbener for The Brittaines (Bretagne?), The Romans, William Duke of Normandie and Conquerour of England, The Saxons og The Danes. Det er naturligvis det sidste våben som især har fanget min opmærksomhed (Figur 2). Manuskriptet er tilskrevet William Camden (1551-1623), Clarenceux King of Arms. Dette embede fik han i 1597, så udførelsen er nok sket i tidsrumme 1597-1623. Våbenet skulle således repræsentere Christian IV, men ligner mere et komprimeret unionsvåben!

Felterne er generelt rigtige bortset fra Norge, hvor løven og øksen er hvide. Det kan skyldes afblegning, men Danmarks felt og Sveriges/Unionens kroner er tydeligt gule. Løverne mangler kroner og hjerteskjoldets do. har en lidt pudsigt udformning. Kronen på skjoldet er mere genkendelig.

Jeg har prøvet at finde flere oplysninger om manuskriptet, men uden held.

Til gengæld har jeg fundet masser af data om William Camden. Han var nemlig ikke hvem som helst (Figur3). Oldkyndig, Topograf, Historiker og altså også våbenkonge. Han var lærer og senere rektor for Westminster School og skrev flere historiske værker, først og fremmest "Britannica" med beskrivelser af Storbritannien og Irland. Der kom 6 udgaver fra 1586 til hans død. Her i er den første beskrivelse af Stonehenge. Han er begravet i Westminster Abbey. Hans våben, som ses på Figur 3, er gult med sorte figurer.

Jeg har meget svært ved at tro, at en mand af hans kaliber ikke havde et bedre kendskab til Christian IV's våben(er). Siden fremtræder også mere som en forside til en krønike om Englands tidlige historie op til Wilhelm Erobreren. Dennes våbens fremtrædende plads underbygger dette. Våbenet er traditionelt tilskrevet ham som Hertug af Normandiet, men ifølge Bayeux-tapetet havde han ikke et heraldisk våben og Normandiets nuværende våben kendes først fra 1345.

Romerne er selvfølgelig repræsenteret ved den Romerske Kejsers dobbeltørn. Bretagnernes(?) og Saxernes våben vil jeg nødtigt kommentere, selv om jeg genkender Edward Bekenderens (tilskrevne) våben hos de sidste.

Min tese kan også forklare de manglende kroner i danernes våben. Men det halter stadig. Mig bekendt var svenskerne ikke involveret i erobringen af Storbritannien.

Desværre er der ikke tale om et nyt dansk kongevåben. Det er snarere illustrative fantasivåbener i stil med Kronborg-tapeterne.

Som en Bonus tilføjer jeg et billede af William Camden, som udfører sit job ved Dronning Elizabeth's begravelse i 1603 (Figur 4).

Bo Møller

Den heraldiske udflugt

Fuglenes morgensang fortæller om forår og sommerens komme. For nogen betyder det udflugter rundt om i det danske land; ture der kan blive små heraldiske eventyr, blot man har lyst. Det afhænger naturligvis af den enkeltes temperament, hvordan man vil gribe tingene an, når heraldikken skal opleves i *virkeligheden*. Nogen vil finde glæde i, hjemmefra, at have gjort et grundigt forarbejde, andre vil foretrække den pludselige indskydelse og nysgerrighedens glæde. Begge tilgange har sine fordele og ulemper. Med det detaljerede forarbejde risikerer man ”blot” at verificere andres heraldiske oplevelser, for måske helt at glemme ens egen umiddelbare undren og heraldiske analyse, mens man med den pludselige indskydelse risikerer at overse konkrete heraldiske lokaliteter og overse sammenhænge.

Størst sandsynlighed for at møde heraldikken er i ældre kirker og bygninger, der er eller har været beboet af våbenførende personer. Uanset ens tilgang som heraldisk opdagelsesrejsende, er det klart at en mere fuldstændig forståelse af de heraldiske elementer i f.eks. en dansk kirke kan være en kompleks opgave der kræver et større undersøgende arbejde. Selv hvis dette arbejde forsøges gennemført, er det langt fra sikkert, at alle heraldiske elementer vil kunne identificeres og forbindes til et individ. Hvis man kan stille sig tilfreds med mindre, kan man med relativt få midler *ofte* komme et godt stykke vej som heraldisk opdagelsesrejsende, her eksemplificeret ved en dansk landsbykirke, ved at benytte en simpel fremgangsmåde for heraldik tilhørende adelen (for borgerlig heraldik er udfordringerne større og omtales ikke yderligere).

1. Identifikation af (slægts)våbener i kirken

Kirkens heraldik på bygninger og inventar identificeres med hjælp fra f.eks. *Danske adelsvåbner – En heraldisk nøgle* af Sven Tito Achen (Politikens Forlag 1973, København). Man bør være opmærksom på heradiske anomalier som følge af kunstnerens fejl, voldsom restaurering og brug af courtoisie.

2. Identifikation af ejerrække med patronatsret over kirken

For at forstå og rammesætte de identificerede (slægts)våbener kan man tage udgangspunkt i det nærliggende herresæde og dets ejerrække, der *eventuelt* har haft patronatsret over kirken. Dansk Center for Herregårdsforskning har på deres hjemmeside (<http://www.danskeherregaarde.dk>) en detaljerede beskrivelse af mange danske herregårde, deres historie og ejere. Herresæderne blev ikke sjældent solgt imellem (adels)familierne, eller skiftede hænder som følge af ægteskab eller arv, så flere familier der ikke umiddelbart synes forbundne kan være samtidigt repræsenteret i kirkens heraldik.

3. Opstilling af slægtstavle

Herresædets ejerrække forsøges forbundet ved slægtsskab ved opslag i efterslægtstavlerne i *Danmarks Adels Aarbog* (Dansk Adels Forening 1884-, København). Et endnu begrænset antal årgange er digitaliserede af Slægtsforskernes Bibliotek og tilgængelige via deres hjemmeside (<https://bibliotek.dis-danmark.dk>), hvor man også finder et register over samtlige årgange (https://www.dis-danmark.dk/intro/i_adelbg.htm). Vedrørende brug af Danmarks Adels Aarbog bør tages den forholdsregel, at årbogens tidligere årgange langt fra altid er korrekte.

Når dette er sagt, så må det første og vigtigste være at *nyde heraldikken i sin egen ret*; dens udtryk og udførsel, der taler et tyst visuelt sprog gennem århundrederne.

Hee kirke

I landsbyen Hee nord for Ringkøbing finder man Hee kirke. Kirken, i romansk stil, er opført ca. 1150–1200 og adskiller sig i udtryk fra flere af egnens andre kirker (se figur 1). På en stor del af kirkens inventar findes der træskærerarbejder med heraldisk indhold. Som det oplyses af kirkens eget informationsmateriale, drejer det sig om en degnestol (senest 1523), altertavle (fra 1635), dåbshimmel (fra 1655), bænkerækker (fra 1655) og en prædikestol med himmel (fra 1684). I det følgende gives en kort gennemgang af, hvorledes den før beskrevne fremgangsmåde kan benyttes til at forstå heraldikken på kirkens altertavle og udvalgte bænkerækker samt hvilke heraldiske spørgsmål, disse undersøgelser kan give anledning til med hensyn til det heraldiske begreb *courtoisie*.

Figur 1: Hee kirke sommeren 2016. Foto: T. Birk

På altertavle og udvalgte bænkerækker i Hee kirke finder man en række farvelagte våbenskjolde, alle med hjelmfigurer. Ved opslag i *Danske adelsvåbner – En heraldisk nøgle* (DAV) identificeres slægterne, der har ført de pågældende våbner (se tabel 1). Hee kirke hørte tidligere under herresædet Voldbjerg få kilometer syd for kirken. I Voldbjergs ejerrække (se tabel 2 for udvalgt) genfinder man som ejere medlemmer af to af de adesslægter, hvis våbenskjold udsmykker de nævnte træskærerarbejder, nemlig slægterne Krag og Rosenkrantz.

Krag
DAV s. 122

Gyldenstierne
DAV s. 267

Juel
DAV s. 385

Høeg
DAV s. 429

Ulfstand
DAV s. 488

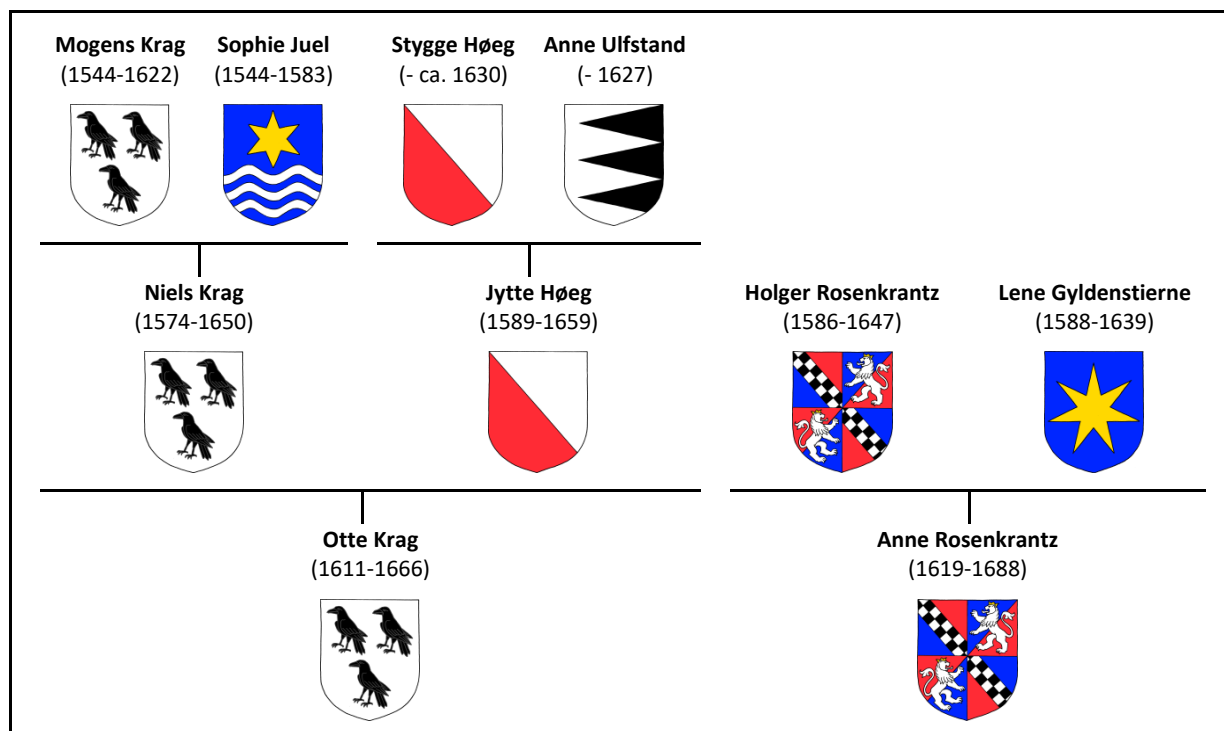
Rosenkrantz
DAV s. 496

Tabel 1: Udvalgte våbner fundet i Hee kirke

År	Ejer
1473-1484	Erik Christensen Fasti
1484-1489	Ellen Skram ~ Fasti
1485-1494	Iver Eriksen
1497-	Peder Skram
-1548	Christence Lunge ~ Skram
1548-1580	Erik og Iver Skram
1580-	Peder, Erik og Spend Skram
-1606	Joland Vognsen ~1 ^o Skram, ~2 ^o Lange
1606-	Dorte Skram ~ Poll
1615-1650	Niels Krag
1650-1666	Otte Krag
1666-1688	Anne Rosenkrantz ~ Krag
1688-1710	Otto Rantzau

Tabel 2: Ejerrække for herresædet Voldbjerg

På baggrund af oplysningerne fra ejerrækken i tabel 2 formodes det, at Niels Krag er far til Otte Krag, der igen er gift med Anne Rosenkrantz, hvilket efterprøves og bekræftes med opslag i *Danmarks Adels Aarbogs* efterslægtstavler for slægten Krag (årgang 1899). Den nærmeste stamtavle for ægteparret Otte Kragh og Anne Rosenkrantz, vist i tabel 3, opstilles ved at supplere med opslag for slægterne Høeg (Banner) (årgang 1885) og Rosenkrantz (årgang 1910).

**Tabel 3: Stamtavle over Otte Krag og Anne Rosenkrantz med tilhørende våbenskjolde.
Tegninger: Anton Pihl**

Med tabellerne 1 til 3 er man klar til at udforske heraldikken på træskærerarbejderne i Hee kirke.

Et eksempel på alter-courtoisie?

Altertavlen i Hee kirke er fra 1635, hvor Niels Krag (1574–1650) var ejer af herresædet Voldbjerg, og bærer to våbengrupper udskåret i egetræ; til venstre for slægterne Krag/Juel og til højre for slægterne Høeg/Ulfstand. Over disse våbengrupper, vist på figur 2, ses forkortelserne (akronymene) NKF/NKM og IHF/IHM, der med udgangspunkt i Voldbjergs ejerrække (tabel 2) og tilhørende stamtavle (tabel 3) oversættes til Niels Krags Fader/Moder og tilsvarende for hans hustru Jytte Høegs Fader/Moder. Der således tale om en simpel anevåbenrække for altertavlens givere.

Træskærerarbejdet er heraldisk set meget veludført. Ikke mindst Krag-våbenet udviser vitalitet med hjelmtegnets krages udslåede vinger og den af skjoldets krager, der stående på skjoldranden ”kigger” udover skjoldet. Man fornemmer, at træskæreren har haft en ”nysgerrig” krage foran træskærerværkstedes vinduer i tankerne. Man bemærker også, at hjelmklædernes farver og metaller i alle våbnerne mod sædvanen er ombyttede, således at metallet sølv findes på hjelmklædets yderside. Da alle fire våbener har sølv tilfælles som hovedtinktur, kan der være tale om et kunstnerisk valg, hvorved der fremkommer et mere roligt kunstnerisk udtryk.

Courtoisie – som udtryk for at man i respekt ved spejlvending af mandens våben i et alliancevåben vender det mod hustruens (*alliance-courtoisie*), eller ved spejlvending vender et våben mod kirkens alter (*alter-courtoisie*) – er som grundlæggende heraldisk tanke ganske sympatisk. Når dette er sagt, kan princippet i praksis være udfordrende, og hvis det ikke gøres strengt konsekvent, med forvirring til følge. Som udgangspunkt er der tale om en spejlvending af våbenet som helhed, det vil sige at skjoldform, hjelm og hjelmfigur samt *alle* heraldiske delinger, figurer og tinkturer underkastes spejlvending. Fejl kan opstå ved hver af de individuelle del-spejlinger. Den mindste sandsynlighed for fejl er ved spejling af skjoldform, hjelm og figurer (dyr etc.), der, hvis ikke strengt symmetriske, ofte har en definerende retning (f.eks. ansigt). Værre står det til med delinger, heraldiske figurer og tinkturer. Spørgsmålet er, om det har været alment forstået, hvornår og hvordan disse skulle spejlvendes?

Figur 2: Våbenskjolde på altertavle fra 1635 i Hee kirke. Foto: T. Birk

På altertavlens anevåbenrække, figur 2, er der principielt samtidig mulighed for de to nævnte typer courtoisie: alliance-courtoisie og alter-courtoisie. Med hensyn til hvordan disse to typer courtoisie i samtiden forholdt sig til hinanden, kan man formode, at når der tales om heraldik på en altertavle, havde ”den åndelige” alter-courtoisie forrang for ”den verdslige” alliance-courtoisie. Alle altertavlens våbener i Hee kirke har hjelmene en face og symmetrisk skjoldform, og det er således udelukkende våbnernes indhold og hjemfigurer, der skal afgøre om skjoldene er vendt i courtoisie. Altertavlens venstre våbengruppe viser Krag-våbenets tre sorte krager 2 over 1 samt hjelmfigurens krage med udslåede vinger sinister- vendt i alliance-courtoisie mod Juel-våbenet og dermed også i alter-courtoisie mod altrets midterakse (se figur 2). Denne del af anevåbenrækken kan derfor ikke bruges til entydigt at identificere typen af courtoisie. På alterets modsatte side ses, at Høeg-våbenet ikke er spejlvendt og derfor ikke er vendt i alliance-courtoisie mod Ulfstand-våbnet, men kan opfattes som ”vendt” i alter-courtoisie (som følge af våbnets placering til højre for altrets midterakse skal det ikke spejlvendes).

Udfordringen er, at anomali med hensyn til courtoisie er så talrige, at det er vanskeligt med stor ret at udråbe noget som udtryk for alter-courtoisie, når det ligeså vel kunne være en fejlagtig repræsentation af alliance-courtoisie.

Et eksempel på alliance-courtoisie

Bænkerækkerne i Hee kirke er fra 1655, ca. fem år efter at Niels Kragh søn Otte Krag (1611–1666) overtager Voldbjerg i 1650. På bænkenes gavle ses givernes navne, Otte Krag og hustruen Anne Rosenkrantz (1619-1688), ligesom en række våbenskjolde, der udgør en simpel anevåbenrække (se figur 3). I kirkens højre side ses på første række Otte Kragh fader Niels Kragh våben efterfulgt på anden række af hans moder Jytte Høegs våben. I kirkens venstre side ses på første række Anne Rosenkrantz’ moder Lene Gyldenstiernes våben efterfulgt på anden række af hendes fader Holger Rosenkrantz’ våben.

Umiddelbart kan den besøgende i kirken stå noget famlende overfor denne blandede rækkefølge. (I højre side: mand-kvinde. I venstre side: kvinde-mand.) I nutidig forståelse er kirkens fornemmeste plads første række. Her placeres ofte dåbsbarnet og forældrene. Set med de briller kunne man derfor forvente en placering for de fire forældres våbner, hvor fædre våbner placeres foran mødre våbner. Princippet, der ligger til grund for våbnernes placering på bænkerækkerne i Hee kirke, er genealogisk. Våbenskjoldene er ordnet således, at de mandlige våbener i begge tilfælde, som på et stamtræ, er placeret dekster i forhold til beskueren, og de kvindelige våbenskjolde sinister, hvorved de to sæt våbenskjolde kan beskrives som alliancevåbener. Denne organisering bevirker, at både Niels Kragh og Holger Rosenkrantz’ våbner i

alliance-courtoisie er spejlvendt mod hustruerne Jytte Høegs og Lene Gyldenstiernes våbener. Organiseringen betyder tillige, at våbenskjoldene får karakter af en fysisk stamtavle set fra alteret.

Figur 3: Våbenskjolde på bænkerækker fra 1655 i Hee kirke. Pilenes retning viser altrets placering. Foto: T. Birk

Når dette er sagt, er der i det ellers på mange måder formfuldendte træskærerarbejde courtoisieføjl. Man har haft udfordringer med at føre spejlvendingen af Rosenkrantz-våbnet igennem, idet man ikke har

været opmærksom på, at tinkturerne rød og blå ved spejlvendingen ombyttes. Høeg-våbenets skrådeling fra dekster af sølv over rødt, der slet ikke skal spejlvendes, er fejlagtigt blevet spejlvendt, mens tinkturerne er ombyttet, og dermed ikke engang spejlvendte.

Hee kirke rummer langt mere heraldik, end hvad det her givne strejftog har givet mulighed for at vise; både fra de i denne artikel nævnte slægter (og personer), men også fra Voldbjergs øvrige ejere. Den heraldiske opdagelsesrejse er derfor kun lige begyndt.

Torben Birk – Heraldiker

DRAKE OCH CITRONER – MENTONS VAPEN

Vy över en del av Menton

Nu när det inte är möjligt att resa får man tänka på genomförda resor och planera nya för framtiden. Längst österut på franska Rivieran, precis före gränsen till Italien, ligger den lilla staden Menton. Där passerade på medeltiden vandringsleden mellan Paris och Rom. Menton löd under furstarna av Monaco fram till franska revolutionen, och sedan tillhörde staden Frankrike fram till år 1814, då den återgick till Monaco. År 1848 förklarade den sig som en fri stad men anslöt sig till sedan till Sardinien. År 1861 återgick Menton till Frankrike.

Det nu använda vapnet på en skylt

Mentons vapen utgörs av en sköld kluven i blått, vari ärkeängeln Mikael, hållande i den höjda högerhanden ett svärd pekande nedåt och i vänster hand en balansvåg, besegrande djävulen beväpnad med en treudd, allt av guld, och silver, vari ett naturfärgat citronträd med frukter av guld mellan två gröna berg, därunder ett blått hav, och däröver en blå ginstam belagd med tre stjärnor av silver (*Parti: au 1er d'azur à saint Michel archange le bras dextre levé tenant un glaive, la pointe en bas, la senestre tenant une balance, terrassant le démon armé de sa fourche, le tout d'or; au 2e d'argent au citronnier au naturel fruité d'or posé entre deux monts de sinople, le tout soutenu d'une mer d'azur mouvant de la pointe et au comble du même chargé de trois étoiles d'argent et au franc-canton senestre de gueules chargé de la lettre capitale F d'or*).

Sköldhälften med ärkeängeln Mikael är det äldre vapnet. Ofta fanns orden DEFENSOR MENTONI, Mentons försvarare, i skölden. Exempel på detta syns på en brunn för dricksvatten anordnad på 1800-talet för förbipasserande vandrare. Draken förvandlades under 1900-talet till en djävul.

Det äldre vapnet på dricksvattenbrunnen

Under revolutionen år 1848 ersattes detta vapen med vapnet i den andra sköldhälfen, det med citronträdet, fast det då var ett apelsinträd. En kanton med bokstaven F fanns också med. Vapnet var inspirerat av den lokala familjen de Mays vapen, även om trädet där var ett olivträd. Bokstaven F ersattes av bokstaven N mellan år 1865-1870, sedan staden lämnats över till Frankrike och Napoleon III. År 1950 fastställdes nuvarande version utan kantonen med bokstaven F, vilken ändå ofta finns med i praktiken.

Martin Sunnqvist

Referenser:

Heraldry of the World:

[https://heraldry-wiki.com/heraldrywiki/index.php?title=Menton_\(Alpes-Maritimes\)](https://heraldry-wiki.com/heraldrywiki/index.php?title=Menton_(Alpes-Maritimes))

Ecussons à coudre:

http://quaranta1.chez-alice.fr/ecussons/provence_alpes_cote_d_azur/menton.html